

СТАНІСЛАВ ШАЦЬКИЙ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЖИТТЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ СЕЛА

Поштовхом для розвитку національної системи освіти, також основою для розвитку педагогічних концепцій багатьох відомих представників української педагогічної науки стала педагогічна і просвітницька концепція, висунута і обґрунтована Софією Русовою, Єлизаветою Тихеєвою, Станіславом Шацьким [8, с. 54]. Ім'я Станіслава Теофіловича Шацького пов'язано з появою в Росії перших позашкільних закладів – дитячих клубів. Проте у полі зору педагога були і питання дошкільної педагогіки [9], зокрема, роботи дитячих садків – першої ланки освіти. Про це свідчить ряд його теоретичних публікацій і методичних розробок [5; 6; 7].

Ім'я цього педагога-просвітителя у свій час було невинувато забуто, проте у 70-х роках минулого століття інтерес до творчості відомої видатної постаті почав відроджуватися. На сучасному етапі розвитку освіти підвищується інтерес науковців ближнього і далекого зарубіжжя до доробку С. Шацького. Педагогічну спадщину С. Шацького вивчають і українські дослідники. Так, ідеї російського педагога-ентузіаста щодо створення такого середовища, у якому були б усі необхідні умови для всебічного розвитку особистості, розглядалися О. Е. Макагоном, питання лідерства у дитячому колективі досліджувалося Н. В. Мараховською, особливості організації роботи з дітьми, які потребують педагогічної корекції вивчалися К. В. Заболоцькою. Проте, питання трансформації ідей С. Шацького щодо роботи з сільськими дітьми дошкільного віку, педагогічні принципи доцільності організації дитячої праці малюків ще недостатньо висвітлено.

Мета даної статті – розкрити погляди педагога-просвітителя С. Т. Шацького щодо села як своєрідного суспільно-економічного організму, організації життя та діяльності дітей, і дошкільників зокрема, в сільських умовах. А відтак, ставимо завдання – визначити спрямованість змін розвитку села післявоєнної революційної епохи як чинника розвитку суспільного дошкільного виховання на селі; з'ясувати, яке значення надається культурній роботі у створенні в сільській місцевості нових форм дитячого життя; акцентувати увагу на проблемі організації дитячої праці дітей дошкільного віку.

Аналізуючи педагогічні надбання першої пол. ХХ століття, ми вважаємо за необхідне відмітити цінність ідей С. Т. Шацького (1878–1934) у питаннях організації роботи з сільськими дітьми, яка, на думку педагога, певною мірою залежить від продуманого педагогічного керівництва.

Видатний представник дореволюційної педагогіки, активний учасник будівництва системи освіти в радянський період протягом тридцяти років працював з дітьми, з 1905 року був керівником великого колективу учителів і вихователів, у 30-ті роки очолював Центральну педагогічну лабораторію Народного комісаріату освіти. Він пройшов шлях від педагога-демократа, діяльність якого переслідувалася в умовах царського режиму до радянського державного діяча в галузі народної освіти. Станіслав Теофілович уважно вивчав праці філософського, педагогічного і психологічного змісту, особливо високо поцінював ідеї П. Ф. Лесгафта, Л. М. Толстого та ін., є автором біля восьмидесяти педагогічних праць [1]. У створеній у 1919 році Першій дослідній станції з народної освіти (у складі було і 4 дитячих садка), Станіслав Теофілович досліджував проблеми створення найбільш сприятливих умов для природного вільного розвитку особистості дитини, культивування її потреб; різносторонньої трудової діяльності як педагогічного засобу організації дитинства тощо. Крок за кроком просувалася важка справа «поліпшення життя» дітей: навчання дотримання правил гігієни та санітарії; прикрашання дворів селян квітниками тощо [3].

У межах нашого дослідження витоків ідеї розвитку суспільного дошкільного виховання на селі звернемо увагу на зміст таких статей С. Т. Шацького як, «Деревенские дети и работа с ними», «К вопросу о педагогике деревни», «Школа и быт деревни».

Важливим положенням концепції С. Шацького було переконання, що джерело розвитку дитини знаходиться в тому соціальному і економічному середовищі, в якому здійснюється її виховання. Аналіз існуючих джерел дає нам певну картину життєдіяльності сільських дітей у першій третині ХХ століття.

Історична справа революції 1917 р. викликала особливо напружену увагу, серйозну суспільну зацікавленість до культурної, а саме економічної, політичної, побутової і технічної роботи на селі [10]. Життя зруйнувало старий фундамент. Зрушилося зі своїх вікових засад і село, яке захотіло жити краще. Воно приступило до реорганізації свого життя, тому робота в селі поволі набувала великого соціального і педагогічного інтересу [10; 11]. У статті «К вопросу о педагогике деревни» С. Шацький звертає увагу на особливості села, на те цінне, що необхідно вивчити, «організувати, оформити, підштовхнути», тобто намітити шляхи до вирішення проблеми культурного будівництва на селі, враховуючи той досвід, який за багато століть воно накопичило у своєму житті. Яким вбачалося сучасне село післявоєнної революційної епохи? Воно було затримане у своєму розвитку кріпацьким режимом, проте протягом ХІХ століття стало свідком прогресу техніки. За роки ж Першої світової та громадянської війн воно мало можливість придивитися до життя міста, а селяни, що повернулися в домівки, поповнили той запас, який автор назвав

прихованими та явними тенденціями розвитку [10].

У наведеному переліку нових явищ ми знаходимо риси сільського життя, в яке проникла революція. Це – критика своїх і суспільних порядків; інтерес до міста і до робітника, до його умов життя і роботи, до міського побуту; до книги, газети, кіно, радіо, театру; до руху серед жінок; до питань суспільного виховання, до організації різноманітних гуртків і груп тощо. А невдачі, вважає педагог, відбувалися лише тому, що саме міркуванням у педагогічній справі приділяється дуже мало уваги [10; 11].

План діяльності дослідної станції С. Шацький будував на припущенні, що революція змушує село відкидати застарілі звичаї, побутові підвалини, які є перешкодою в новому устрої селянського середовища, невід'ємною частиною якого є діти. А так як діти є невіддільними від середовища, то і працювати необхідно разом з середовищем, вважав педагог [11].

«Ми стоїмо обличчям до тих фактів, що сільські діти вбирають сільську культуру через побутові переживання. Перш ніж дитина починає розбиратися в трудовому житті села, вона глибоко проникає враженнями від побуту, стосується це розумової, господарської, обрядової сторони – байдуже. Побут – це стійкий, готовий елемент життя. Він захоплює всіх членів сільського суспільства, побутові явища скрізь нескінченно повторюються, і сприйнятлива натура дитини цілком в їх владі. Побутові явища сприймаються як такі, як явища природи і тому насилу піддаються критиці. Тим паче, що вони міцно зрослися з економічним устроєм», – зазначав С. Шацький у праці «Деревенские дети и работа с ними» [2].

Про «кращий устрій» село довго і млосно мріяло, зазначається автором у статті «К вопросу о педагогике деревни». І мрії були не тільки про «землю», а й про інші форми життя [10].

С. Шацький відводить важливе місце культурній роботі, яка вносить у життя нове, рухає його вперед, зустрічає певний опір. Саме культурна робота, вважав педагог, створює новий побут, у який необхідно втягнути дітей. Педагог наголошував на тому, що суспільному вихованню перш за все необхідно звернути увагу на відшарування дитячого життя від сільської маси, визнання для неї культивування своїх форм життя [2]. Як і Наталія Лубенець, Станіслав Шацький вказує на боротьбу в суспільстві з правом власності батьків на своїх дітей.

Як зазначав далі автор, селу частково доводилося миритися з деякими явищами з життя молоді. Під впливом відходу на сторонні заробітки в місто чи на фабрику («всі грамотні підлітки поголовно йшли з села»), воно було набите молоддю, яка розважалася, пустувала, організовувала посиденьки у так званих «хатах». Слідом за молоддю, наслідуючи, йшли підлітки, школярі, і наводиться навіть випадок, коли дошкільники, зібравшись, влаштували свою «хату», стягнувши з дому, кому які вдалося, угощення. Багато батьків скаржилися на те, що діти

зовсім не беруть нічого до уваги, однак дорослі при цьому вбачали користь суспільного виховання та навчання. Автор роз'яснює, що село вміє визнати і примиритися з усім, що носить характер справжнього «діла». Необхідно було тільки показати діловий підхід до організації суспільного виховання з боку селян, сільського сходу та спеціалістів, які знають справу і село [2].

Про вітчизняний рух 20–30-х років минулого століття, хоч і повільний, справжнього «діла» у справі дошкільного виховання на селі говорять деякі факти. У час здійснення масової колективізації сільського господарства відбувалися і певні зрушення у створенні умов (здебільшого це були складні умови) організації різних форм суспільного дошкільного виховання. В Україні у 1930–31 н.р. згідно плану було охоплено дошкільними закладами – майданчиками, яслами, сезонними та стаціонарними дитячими садками 135000 сільських дітей, у 1931–32 н.р. їх налічувалося вже 150000. Виконання ж цих планів вимагало проведення великомасштабної організаційно-пропагандистської роботи з батьками [12, с. 72–73].

То ж, основним методом культурної роботи на селі С. Шацький вважав роботу разом з населенням. А для цього необхідно було уважно вдивлятися, спостерігати, як село працює над своєю культурою та невпинно вивчати його як своєрідний суспільно-економічний організм і рахуватися з ним.

Станіслав Шацький у статті «Деревенские дети и работа с ними» ставить ряд запитань щодо організації власне дитячого життя: має воно право на самостійне існування чи має бути прив'язане до інтересів дорослих? І наполягає на думці, що діти повинні займатися своїм ділом, навіть якщо це має близьке відношення до життя дорослих. Спостерігаючи явища навколишнього життя, діти все ж повинні мати зміст саме своїх дитячих інтересів, ігор, характерних для їх віку безпосередністю та образністю [2].

Однак, С. Т. Шацького окрім питання про те, як взагалі живеться дітям у селі, цікавило також і питання – як діти працюють у селі, скільки працюють, як ставляться до різноманітних форм праці? Використовуючи такі методи педагогічного дослідження, як спостереження та опитування, педагог робить висновки: до сільськогосподарських робіт хлопчик чи дівчинка долучаються вже з 5–6 років, досить часто їх праця має «непідходящі і навіть нездорові для дітей форми» (складні санітарно-гігієнічні умови – *авт.*), працювати сільській дитині доводиться надзвичайно багато і різноманітно, іншими словами село експлуатує дитячу силу тяжкою працею. «Не можна, втім, стверджувати, що нужда примушує село повертати дітей своїх до праці в такій мірі: спостереження наші показують, що тут застосовується певного роду педагогічний принцип, який формулюється в такому вигляді: щоб не балувались...», –

ззначає автор. І саме важливим для педагога є – дізнатися, як діти ставляться до своєї праці. Природно, що і для дітей питання про працю є вкрай важливим. У своїх розповідях вони постійно виявляли те, що їм важко, що подобається, чого вони не люблять. Проте, як з'ясувалося, найнуднішою для дітей справою є не фізична праця, а педагогічна, якою займаються майже всі діти старше шести років. Десятки та сотні хлопчиків і дівчаток колишуть своїх молодших братів і сестер, тягають їх на руках, влітку возять у закритих від мух візках [2]. Отже, на думку С. Швацького, необхідно було класифікувати види праці за їх впливом і значенням для дітей, та спробувати зробити так, щоб дитяча праця була їм по силі, зрозуміла і правильно організована.

Так програмою для дошкільних закладів (1932 р.) було визначено основні види праці, які необхідно було забезпечити в роботі дитячого садка: «а) праця дітей з матеріалами; б) праця сільськогосподарська; в) праця самообслужна» [3].

Програма рекомендувала вводити до життя дітей молодшого віку лише «нескладну, просту, посильну і цікаву працю, уважно дозувати її, вносити до її виконання моменти емоційного забарвлення, елементи ігрового забарвлення, елементи ігрового характеру», бо навіть до первісних елементів праці дитина 4–5 років найлегше підходить через гру. Окрім гри, основними формами діяльності дітей програма виділяла і посильну працю в природі та громадсько-корисну працю, підпорядковану виховним завданням дошкільних установ.

Необхідно зазначити, що весь обсяг програмових завдань подавався як орієнтовний, однаковий як для сільських дошкільних закладів, так і великих промислових центрів з тим, щоб у подальшій роботі, перевіривши цей проект на масовому досвіді, можна було створити програми, локалізовані відповідно до особливостей природно-виробничих умов того чи іншого району. У запропонованому проекті програми подавалася єдина сума педагогічних завдань, які кожна дошкільна установа мала пристосувати до своїх умов. Так, колгоспним дитсадкам достатньо було розгорнути роботу із ознайомлення дітей з природою і сільськогосподарською працею, якщо не в змозі дати дітям визначений програмою обсяг відомостей про завод або про культурно-освітні установи [3, с. 8–20].

Отже, аналізуючи у своїх роботах педагогічні явища, С. Т. Шацький органічно поєднав глибину проникнення в суть явищ сільського дитинства першої третини ХХ ст. з постійним пошуком нового, що могло просунути вперед таку нелегку справу, як навчання і виховання дітей у дитячих садках як нових формах життя дітей сільської місцевості. Зміни в розбудові села післявоєнної революційної епохи виступали чинником розвитку суспільного дошкільного виховання на селі. Великого значення в той час надавалося культурній роботі у створенні в сільській місцевості

нових форм дитячого життя; особливу увагу педагогом-просвітителем було звернено на проблему організації дитячої праці дітей дошкільного віку, що знайшло своє відображення у тогочасних нормативних документах.

На основі аналізу історико-педагогічних джерел, педагогічних доробок Станіслава Теофіловича Шацького можна простежити основну педагогічну ідею, яка не втрачає актуальності і на сьогодні – позитивний вплив культурно-просвітницької роботи на побут селянства.

Той, хто так чи інакше пов'язаний з проблемами освітянства, вивчаючи С. Т. Шацького, збагатить свої уявлення про шлях становлення і розвитку педагогічної думки та виявить нові можливості для кращого розуміння сучасних питань розвитку освіти в сільській місцевості, і дошкільної зокрема.

Недостатньо вивченими у творчості педагога ще залишаються питання культури ігор сільських дітей дошкільного віку, вплив традицій на їх розумове життя. «Найбільш легка і доступна частина роботи з дітьми – це робота над перетворенням побуту дітей», – писав С. Шацький [2] тому, визначивши спрямованість змін розвитку села післявоєнної революційної епохи, перспективи наших подальших історико-педагогічних розвідок будуть спрямовані на виявлення матеріально-технічного фундаменту побудови суспільного дошкільного виховання на селі, ролі людського фактору в його створенні у II пол. XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малишев М. П. Педагогические воззрения и деятельность Станислава Теофиловича Шацкого / М. П. Малишев, Д. С. Бершадская // Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения / Станислав Теофилович Шацкий – М., 1958. – С. 5–24.
2. Шацкий С. Т. Деревенские дети и работа с ними / Станислав Теофилович Шацкий // Избранные педагогические сочинения. – М., 1958. – С. 319–349.
3. Програма для дошкільних закладів – Х. : Рад. шк., 1932. – 156 с.
4. Мосин О. Педагог-просветитель С. Т. Шацкий / Олег Мосин, Светлана Мосина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://baza.vgdru.com/11/69787/?pg=0>. – Назва з екрана.
5. Шацкий С. Т. Система русского детского сада / Станислав Теофилович Шацкий // Педагогические сочинения : в 4 т. – М., 1964. – Т. 2. – С. 55–58.
6. Материал для бесед с маленькими детьми. Времена года. Фрукты. Овощи. Гиацинт. Приготовление игрушек : пособие для детских садов / под ред. Л. К. Шлегер, С. Т. Шацкого. – М. : Грамотей, 1913. – Вып. I. – 32 с.
7. Материал для бесед с маленьким детьми. Растения : пособие для

- детских садов / под ред. Л. К. Шлегер, С. Т. Шацкого. – М. : Грамотей, 1914. – Вып. III. – 32 с.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підруч. / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
 9. Фрадкин Ф. А. Российская педагогическая энциклопедия / Ф. А. Фрадкин, К. В. Кулаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/russpenc/24.php. – Назва з екрана.
 10. Шацкий С. Т. К вопросу о педагогике деревни / Станислав Теофилович Шацкий // Педагогические сочинения : в 4 т. – М., 1964. – Т. 3. – С. 242–271.
 11. Шацкий С. Т. Школа и быт деревни / Станислав Теофилович Шацкий // Педагогические сочинения : в 4 т. – М., 1964. – Т. 2. – С. 198–208.
 12. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посіб. / Ірина Гересвна Улюкаєва. – Бердянськ, 2007. – 172 с.